

Mariaus Katiliškio bibliotekos konkursui

Audrius Kaminskas

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 2c klasės mokinys

Vaizdingi veiksmažodžiai Mariaus Katiliškio novelėje „Kaitra“ (romanas „Užuovėja“)

Ar kada nors esate susimąstę, kokia nuostabi ir turtinga yra lietuvių kalba? Ji turi devynias galybes vaizdingų žodžių ir posakių. Mūsų gimtoji kalba tokia spalvinga, tokia vaizdinga. Pasitelkdamas Mariaus Katiliškio kūrybą, noriu parodyti mūsų kalbos grožį.

Marius Katiliškis (tikroji vardas ir pavardė Albinas Marius Vaitkus) – vienas žymiausių egzodo prozininkų. Rašytojas gimė 1914 m. rugsėjo 26 d. Gruzdžiuose (Šiaulių r.), bet vaikystę praleido Katiliškių k. (iš šio pavadinimo ir kilęs pseudonimas). Mokėsi Žagarėje, dirbo Pasvalio bibliotekoje. Karo metais pasitraukė į Vokietiją, kur buvo išleista pirmoji jo knyga – „Prasilenkimo valanda“. 1949 m. išvyko į JAV. Gyveno Čikagos priemiestyje Lemonte. M. Katiliškis mirė 1980 m. gruodžio 17 d. Čikagoje (JAV).

Pirmasis emigracijoje išėjęs Mariaus Katiliškio romanas – „Užuovėja“ (1952). „Kaitroje“ – centrinėje romano novelėje – pasakojamas netipiškas kaimo gyvenime įvykis. Per patį vidurvasarį jaunutė mergaitė rugiuose pagimdo kūdikį, nuo kurio pabėga. Kūdikį priglaudžia ir su meile augina kaimynystėje gyvenantys Vaitiškis ir Miklošienė. Tas vaikelis – lyg šviesa jų gyvenimo kasdienybėje. Vaitiškis ir Miklošienė jau seni, tačiau dėl vaikelio jie turi ir sveikatos, ir energijos. Deja, vaiką atsiima tėvai. Jie dosniai atsilygina senukams, tačiau tiek Vaitiškiui, tiek Miklošienei ateitis tampa pilka, be prasmės. Romane lyg sustingsta prarasto laiko akimirka, todėl viskas išdidinta, paryškinta, meistriškai apgaubta vaizdingo ir gyvybingo žodžio skraiste.

Ši istorija aprašyta labai vaizdingai. Ypač gausu vaizdingų veiksmažodžių, kurie žavi skaitytoją. Autorius sugeba rasti įdomų ir netikėtą žodį veiksmui nusakyti. Įdėmiai perskaitęs kūrinį, pastebėjau, kad vaizdingus veiksmažodžius galima sugrupuoti. Juos galima suskirstyti į tris grupes: pirma – įvardijantys žmogaus, antra – gamtos (gyvūnų, pievų, laukų ir t. t.), trečia – daiktų veiksmus.

Novelės pradžioje daugiau aprašomi žmonės, todėl su jais susijusių veiksmažodžių čia gausiausia. Pavyzdžiui, „marti <...> kūpsojo“, „Jieva žlobčiojo“, „vaikai naršėsi“, „nušmėžavo <...> žmonės“. Šie žodžiai paprastiems žmonių veiksams suteikia žaismingumo, nepaprastumo.

Toliau autorius plačiau aprašo gamtą (augalus): „laukas paraudo“, „sodžius suposi“, „roželės gožėsi“, „šakos <...> švarinosi“ ... Ar jaučiate, kad skaitant gamta atgyja? Nusidažo nepaprasto grožio spalvomis ir susidaro įspūdis, tarsi veiksmas vykėtų rojuje...

O štai kaip Marius Katiliškis aprašo gyvūnų veiksmus: „vištos <...> sukarkė“, „žvirbliai čirškė“, „plastėjo <...> peteliškės“, „arkliai prunkštė“. Originaliai įvardinti garsai suteikia vaizdai ryškumo, spalvingumo, dinamiškumo.

„Kaitra“ nuo pat pradžios iki pabaigos lyg prieskoniais nubarstyta vaizdingais veiksmažodžiais, įvardijančiais daiktų ar kitokių negyvų objektų veiksmus. Pavyzdžiui, „botkotis viauktelėjo“, „paplauška šovė“, „žlegėjo žvangučiai“, „ramybė kuštėjo“, „takas niro“... Kokia turtinga, sodri, aukštaitybių pilna kalba!

Kad ir kokį Mariaus Katiliškio kūrinį skaitytume, mus pavergs kalbos gražumas: vaizdingi veiksmažodžiai, palyginimai, metaforos. Šios meninės raiškos priemonės paryškina pasakojimo atmosferą ir sukuria puikią nuotaiką. Rašytojo kalba žavisi ne tik eiliniai skaitytojai, bet ir literatūros kritikai. Pelnytai M. Katiliškis vadinamas „žemininku“ prozoje – tiek joje lyrizmo, kad priartėjama prie poezijos. M. Katiliškio kūrybą amžininkai literatūrologai lygino su E. M. Remarko ir M. Šolochovo kūriniais. Štai ką apie savo kalbą M. Katiliškis yra pasakęs: „Tiek ir tiek retų, nuostabių žodžių turiu atidėti, kad garbusis skaitytojas suprastų. <...> Kaip susikrovė žodžio sodrumas? Nežinau. Greičiausiai kalta mano prigimtis. Būdamas prakeiktai negabus svetimoms kalboms, turiu neužmiršti savosios“.

Priedas
Vaizdingi veiksmažodžiai novelėje „Kaitra“

Vaizdingas veiksmažodis (su daiktavardžiu)	Kas apibūdinama
„botkotis viauktelėjo“	Daiktas
„papliauška šovė“	Daiktas
„arkliai prunkštė“	Gyvūnas
„marti kūpsojo“	Žmogus
„Jieva žiobčiojo“	Žmogus
„vaikai naršėsi“	Žmogus
„vežimas apsisiautė <...>, nuskendo“	Daiktas
„laukai tvaksėjo“	Gamta
„pasilikusieji <...> skubina“	Žmogus
„senis staipėsi“	Žmogus
„pasibrukę <...> lazdeles“	Žmogus
„nušmėžavo <...> žmonės“	Žmogus
„žolynai <...> vešėjo“	Gamta
„laukas paraudo“	Gamta
„gerą užglemžti“	Daiktas
„sodžius suposi“	Gamta
„sučireno“ (jis)	Žmogus
„roželės gožėsi“	Gamta
„šakos <...> švarinosi“	Gamta
„vištos <...> sukarkė“	Gyvūnas
„šmėkstelėjo <...> šešėlis“	Daiktas
„vaikas vėlėsi“	Žmogus
„žvirbliai čirškė“	Gyvūnas
„susimetęs apynojus“	Gamta
„plastėjo <...> peteliškės“	Gyvūnas
„žlegėjo žvangučiai“	Daiktas
„napėjo senis“	Žmogus
„tavaruoja <...> pakraščiai“	Gamta
„ramybė kuštėjo“	Daiktas
„varpos atžiuleno“	Gamta
„takas niro“	Gamta
„žmonės raukiojosi“	Žmogus
„įbruko“	Žmogus